

Загадковий Віткаци

Ольга Велимчаниця

Станіслав Ігнаци Віткевич – польський драматург, теоретик мистецтва, художник, портретист, публіцист, філософ, фотограф (а крім того, ще й скандаліст, містифікатор, експериментатор з наркотичними речовинами, критик суспільства), чії твори багато перекладалися, чії п'єси дуже часто з'являються на зарубіжних сценах. Цю непересічну постать для польської культури початку ХХ століття тільки починають відкривати в Україні. І важливою віхою в цьому поступі має стати книжка «Вінт чи бридж – this is the question» – перші переклади шести п'єс Віткевича на українську мову, що їх здійснив Місько (Михайло) Барбара.

Станіславу Віткевичу, знаному також під псевдонімом Віткаци, мабуть, судилося стати митцем, адже народився він 1885 року в родині художника та письменника Станіслава Віткевича в Закопаному, з дитинства перебував в інтелектуальному та мистецькому середовищі, а освіту здобув удома: батько запрошував професорів та митців для приватних уроків, бо вважав, що шкільна система руйнує індивідуальність.

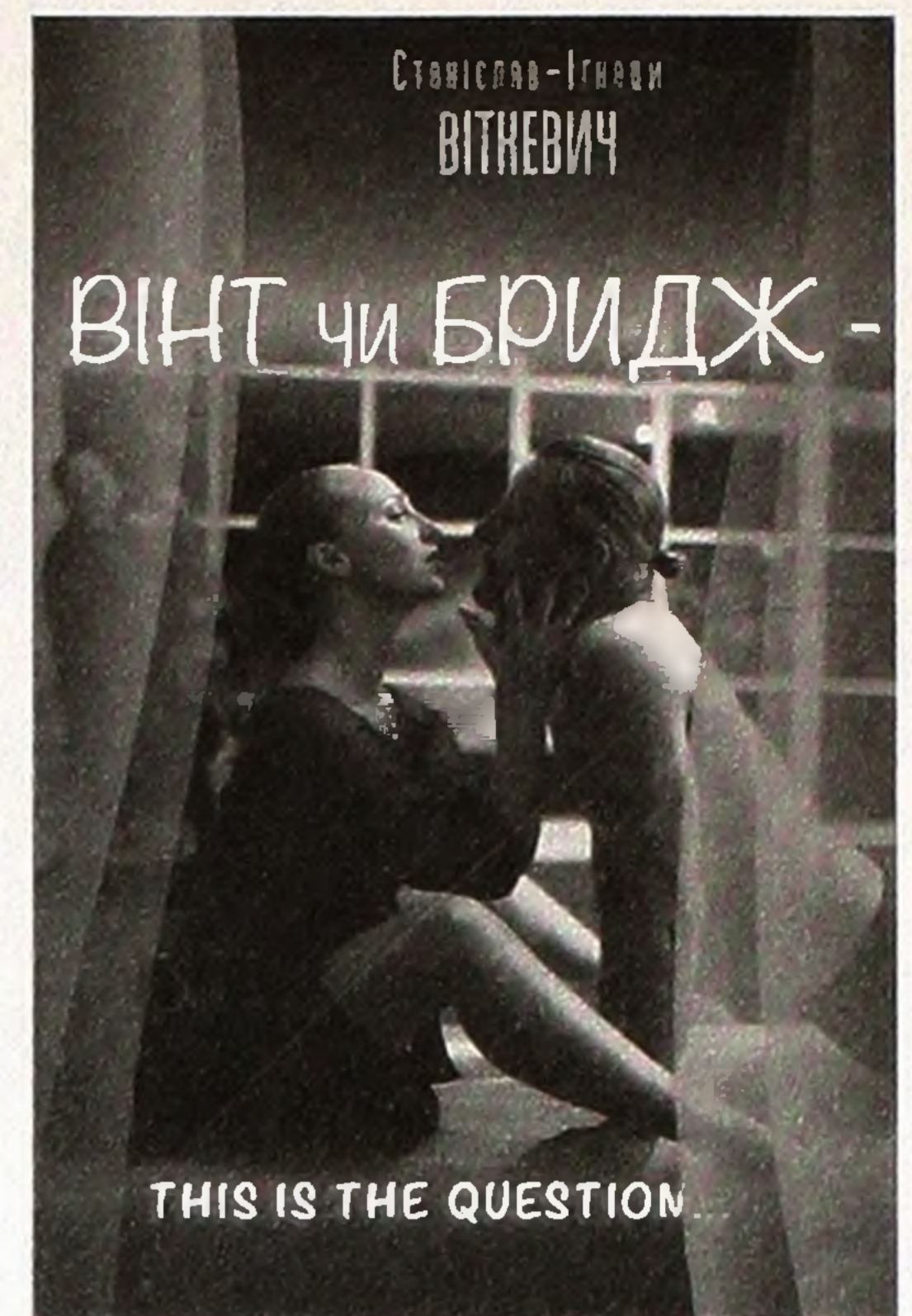
Віткаци творив своє життя, як і своє мистецтво, таким же химерним, з відчуттям катастрофи, з возвеличенням Ідеї. Взагалі події з його життя нерідко стають матеріалом для його текстів. Так, у п'єсі «Вар'ят і монашка» йдеться про поета, який звинувачує себе в самогубстві своєї нареченої – Віткевичу самому довелося пережити таку трагедію, а від депресії рятуватися в експедиції до Океанії з Броніславом Малиновським. Загалом убивства та самогубства зустрічаються в кожній п'єсі драматурга. Але ми не співчуваємо персонажам, не страшимося жорстоких убивств, оскільки герої – радше ляльки, нереальні постаті паралельного світу, які можуть померти і знову з'явитися в наступній дії або які сподіваються, що смерть припинить їхню нудьгу, страждання.

Часто персонажі терзаються через те, що їхніх ідей не розуміють і не визнають («Мати», «Вар'ят і монашка»). Сам Віткаци теж за своє життя не мав визнання, його п'єси ставили, але нечасто й неуспішно: сучасники знали його здебільшого як портретиста, теоретика мистецтва, критика. Польський театр не був готовий до нових текстів, у яких драматург грався з образами, смислами, поєднуючи непоєднуване. Перші вдалі постановки його п'єс належать Тадеушу Кантору з кінця 1950-х рр. У зв'язку з цим митець намагався сам працювати над постановками у ним же створеному 1925 року «Формістичному театрі».

У своїх п'єсах драматург дає чіткі настанови режисерам та художникам вистав, де прописує кольорову гаму, світло, гру акторів, заповнення простору, навіть у деяких випадках зазначає ім'я бажаного художника. І не дивно, адже Віткевич – художник, тому й переймається як візуальною частиною постановки, так і формою самого тексту. Це підтверджує Віткевич-теоретик, який працює над «теорією чистої форми», яка виключає існування чи важливість будь-якого змісту.

Персонажі химерних п'єс Віткаци мають дивні незвичні імена

Віткевич С.-І. Вінт чи бридж – this is the question. – Перекл. з польськ. – К.: Темпора, 2013.

(Бляха Муха), серед них можуть бути королі, княгині, папи римські – це не реальні люди, а радше позачасові примари, тіні. Вони – частина іншого світу, це світ сну, простір ідей, метафізична сфера. Віткевич підкреслює, що людина як частина натовпу нічого не варта (можна її вбивати, катувати, мучити, «випивати всі соки» з неї). Трагедії цих персонажів – це трагедії людства, в них – катастрофічність драматургового світосприйняття, яким просякнуто кожну п'єсу.

Сплеск творчості Віткевича розпочався після того, як він повернувся з Петербурга, де став свідком Жовтневої революції. До того письменник проживав і навчався у Росії та служив підданим Російської імперії під час Першої світової. А коли радянські війська вступили в Польщу в 1939-му, вчинив самогубство. «Великі ідеї» початку ХХ ст. (комунізм, фашизм) були для нього проявом кінця, катастрофи, що наближається. Словами песимістичного Віткевича говорить персонаж із п'єси «Матір»: «Людство все більше деградує, і це факт. Мистецтво занепало... Релігія закінчилася, філософія виживає свої бебехи і також закінчить смертю самогубця. Кінець індивідуума, зарізаного суспільством – сьогодні цілковита банальність»¹.

Такими відчуттями кінця насичені п'єси, що увійшли до книги та зазвучали й українською мовою. І завдяки цьому з'явилися на сценах українських театрів. Харківський театр «Арабески», актор якого переклав книжку, здійснив постановку «Бляха муха», що являє собою зібрання найцікавіших моментів усіх перекладених п'єс. Схожим шляхом пішов і Луцький театр «Гармидер», який, щоб познайомити глядача з постаттю Віткевича, об'єднав у виставу «Віткації є/Віткація нема» уривки його п'єс та розповіді мешканців села Великі Озера, що на Рівненщині, де помер і був похований письменник. У Києві театр «Є» у «Пасіці» підготував постановку за п'єсою «Матір».

Чимало українських режисерів ще зможуть відкрити для себе цього трагедійного, гротескного автора, передвісника театру абсурду. В сучасному українському театрі, який повертається до драматургії абсурду, твори Віткевича можуть звучати напрочуд актуально.

¹ Віткевич С.-І. Вінт чи бридж – this is the question. – Перекл. з польськ. – К.: Темпора, 2013. – С. 180.